

Souboj hraběte Nostice a tajemný François z roku 1787

Neznámý dramatik Vlastenského divadla v Praze*

Ludmila Sochorová

V seznamu převzatých, přeložených a zpracovaných rukopisů, jež byly podle policejního komisaře Václava Tháma, zároveň příležitostného divadelního referenta, překladatele a dramatika, už koncem roku 1787 připraveny pro repertoár nového profesionálního česko-německého Vlastenského divadla v Praze, se nacházela rovněž česká hra s názvem „Vršovci“, k níž pisatel připojil jméno autora a neobvyklou poznámku: „Zakázána hrabětem Nosticem roku 1787.“¹

„Vlastenská smutnohra“, jež však tehdy dostala širší a zřejmě atraktivnější název „Vršovci aneb Propadnutí posledního Vršovce v souboji“, vznikla údajně pod vlivem aktuální události – jednoho ze zakázaných aristokratických soubojů, který se na podzim 1787 konal ve vinicích za nedalekou novoměstskou Koňskou branou. Premiéra i následující reprízy českého „historického“ dramatu v září 1787 – jehož text se nedochoval – vyvolaly přitom natolik velký ohlas pražského měšťanského publika, že se vlivná zemská aristokracie cítila být ve své stavovské hrdosti dotčena. A tak z iniciativy bývalého nejvyššího purkrabího Františka Antonína hraběte Nostice, zároveň majitele nového výstavného divadla v Praze, který pro osobní nesouhlas s politikou osvětleného císaře Josefa II. právě v srpnu 1787 na svůj významný úřad (už potřetí) rezignoval, došlo koncem září k udání čtyř podnikatelů Vlastenského divadla u zemského gubernia. Dne 1. října 1787 pak tento nejvyšší zemský úřad v Čechách další provozování české „vlastenské smutnohry“ zakázal a ještě 13. října téhož roku udělil

* *Text je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.*

¹ *Bat'ha, František: Dva dokumenty k historii počátků českého divadla v Praze. Divadlo 1958, s. 750–757.*

dokonce podnikatelům populární pražské Boudy prostřednictvím městského magistrátu dítku.²

Proč však vůbec vznikl tento rozruch kolem úspěšné české adaptace staršího německého dramatu, narážející svým názvem zřejmě poněkud svérázně na známou událost středověkých „vlastenských dějin“, a zároveň i na nadále jistě aktuální téma evropské osvěcenské dramaturgie? A kdo byl oním neznámým českým dramatikem, jenž se údajně kryl pseudonymem François?

Na jaře roku 1752 se idylická lesní obora při vesnici Bubenči u Prahy – oblíbené místo dostaveníček a výletů pražské společnosti – stala dějištěm ozbrojené šarvátky dvou pražských kavalírů, zároveň kolegů apelačních radů, Františka Antonína hraběte Nostice a Karla Felixe hraběte Vršovce; šarvátky, poctěné záhy názvem souboj, která však vzhledem k pohoršlivým okolnostem, jež ji provázely, a posléze i ke svému tragickému vyústění dokázala ještě po letech pouhým připomenutím této události v názvu divadelní adaptace evokovat ve vzpomínkách pražské veřejnosti zřejmě exemplární příklad jednoho z bujarých kousků někdejšího mladého kavalíra, dědice nostického fideikomisu.

Stručný popis události v bubenečské oboře se dochoval v deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby, rady apelačního soudu v Praze, který právě koncem března 1752 absolvoval svou obvyklou dvoudenní postní pobožnost v novoměstském klášteře augustiniánů-kanovníků „ad Stum Apolarum in monte ventoso“; a který si tehdy v závěru postního období zaznamenal: „Mezi pátou a šestou hodinou stala se čtyřem kavalírům nemilá příhoda. Hrabě Vršovec, hrabě Nostic, apelační radové, hrabě Clary, hejtman pluku Sincere, a hrabě Hartig si vyjeli na procházku do Bubenče. První dva se počali hašteřiti již pro dřívější nedorozumění, pro přílišnou důvěrnost hraběte Nostice k hraběnce Vršovcové, až upadli do rozporu a hádky. Jak na sebe pistolemi doráželi, poranil hrabě Nostic hraběte Vršovce smrtelně do boku tak, že následující dopoledne zemřel u svého švagra hraběte Hartiga dobře uložen a krásně a křesťansky se vším zaopatřen. Hrabě Nostic se po této nehodě hned uchýlil do bezpečí kapucinského kláštera na Hradčanech, kde se bude vše vyšetřovat.“³

² Vondráček, Jan: *Dějiny českého divadla I. Praha 1956, s. 151; Dějiny českého divadla II (vědecký redaktor František Černý). Praha 1969, s. 55.*

³ Mentberger, Václav: *Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby. XXI. Ročenka Národopisného musea Plzeňska. Plzeňsko za rok 1939. Plzeň 1940.*

Pražská aristokracie prožívala nepochybně vzrušení nad skandálním soubojem dvou státních úředníků, navíc také kolegů apelačních radů; zákazy aristokratických soubojů, provázené hrdelními tresty pro duelanty i jejich svědky a postihované zároveň značnými pokutami, byly sice vydávány od doby vlády císaře Leopolda I. rovněž v habsburské monarchii, přesto argument uražené cti vyvolával v prestižním prostředí aristokratických kruhů 18. století i nadále potřebu této tradiční kavalírské satisfakce. Odtud nepochybně pramenila výmluvná distance zemského gubernia i apelačního soudu v Praze – dvou zplnomocněných státních institucí, které však na jaře 1752 očekávaly pouze pokyny císařovny Marie Terezie z Vídně – ale také opatrná formulace hraběte z Vrtby, v jehož osobním deníku byla posléze slova „pro přílišnou důvěrnost hraběte Nostice k hraběnce Vršovcové“ navíc dodatečně škrtnuta. Ať už šlo o obdiv mladého kavalíra k půvabné Marii Josefě, rozené hraběnce Hartigové, anebo o aroganci začínajícího apelačního rady vůči manželce staršího kolegy, jehož jmění bylo oproti rodovým držávám Nosticů vskutku zanedbatelné, jednalo se nepochybně o chování, které manžel dámy nemohl nechat bez povšimnutí.⁴

Dne 31. března, na Velký pátek – kdy se hrabě z Vrtby zúčastnil obřadů u páterů jezuitů, vyslechl oratorium u křížovníků, navštívil v doprovodu svého bratra a jeho tchána v několika pražských chrámech Boží hroby, poté se dostavil na souper u přátel hrabat Kolovratů a odtud se odebral vyslechnout oratorium u páterů jezuitů – přibyl v jeho deníku další zápis: „V osm hodin večer bylo převezeno v tichosti tělo hraběte Vršovce od hraběte Hartiga na Malé Straně, kde zemřel, do jeho domu na Starém Městě. Hrabě Nostic, který se zajistil u otců kapucínů na Hradčanech, je střežen městskou gardou. Hrabě Hartig a hejtman pluku Sincere hrabě Clary, kteří byli srážce za projíždky přítomni, dostali domácí vězení, sloužící, kteří byli přítomni a mohli o ní věděti, byli vsazeni odděleně do radničního vězení... Vše se ostře vyšetřuje a zkouší, také královský fiscus se do věci vměšuje. Představenstvo podalo ihned zprávu, také proto, že se jednalo o dva kolegy, skutečné apelační rady. Excelence náš president podal také zprávu dvoru, kde se očekává od nejvyšších míst, jak se má tato nepřijemná záležitost posuzovat a jak se má v ní postupovat...“⁵ Presidentem apelačního soudu v Praze byl však roku 1752 Josef Vilém hrabě Nostic, představitel starší slezské větve rodu, který s nějakou osobní iniciativou nepochybně

⁴ *Knihovna Národního musea v Praze – originál deníku představují volné listy takzvaného Svatováclavského kalendáře z roku 1752.*

⁵ *Knihovna Národního muzea, deníkové záznamy Jana Josefa hraběte z Vrtby.*

nespěchal; naproti tomu zájem státní pokladny se už v pozadí událostí začínal projevat.

Až dne 6. dubna 1752 si Jan Josef hrabě z Vrtby – po komisi „u Excelence barona Netolického“, tehdy presidenta královské reprezentace a komory v Praze, ale také důvěrníka mladé císařovny Marie Terezie – do deníku připsal: „Hraběti Clarymu a hraběti Hartigovi bylo proměněno domácí vězení v městské vězení, hrabě Nostic nebyl až na další rozkaz střežen u kapucínů městskou stráží, nýbrž důkladněji třiceti muži a v noci ještě pevněji čtyřmi dragouny...“ Opatření, související s přípravou soudního a fiskálního procesu, konvenovala rovněž známým názorům katolické církve: právě roku 1752 vystoupil totiž papež Benedikt XIV. také s novým příkrým odsudkem aristokratických soubojů.⁶

Dne 10. dubna 1752, kdy apelační rada Jan Josef hrabě z Vrtby obědval u Františka Adama hraběte Šternberka a na večeri dostal pozvání k jeho bratrovi, generálu Janu hraběti Šternberkovi, si do svého deníku poznamenal: „Ráno jsem se zúčastnil u hyberských pánů páterů smutečních obřadů za hraběte Vršovce, ke kterým byla sezvána veškerá šlechta. Sešlo se mnoho lidí, neboť hrabě byl jak u velkých, tak i malých velice oblíben.“ Mínění pražské veřejnosti vyjádřila jistě hojná účast na zádušní mši za přítomnosti zarmoucené rodiny a přátel, mezi nimiž se tehdy nacházel rovněž kanovník svatovítské kapituly na pražském Hradě Antonín Petr hrabě Přichovský, budoucí koadjutor-nástupce oblíbeného knížete-arcibiskupa Jana Mořice hraběte Manderscheida-Blankenheima, spřízněný s hrabaty Vršovci podobně jako hraběcí rodina Hartigova.

Co zdrženlivý apelační rada Jan Josef z Vrtby ve svém deníku neuvedl, zčásti prozradily zlomky soudních spisů a korespondence v rodovém archivu Nosticů; mezi nimi se nacházely rovněž záznamy několika svědeckých výpovědí, postoupené městskými hejtmany vlivnému presidentu královské reprezentace a komory baronu Netolickému – v jeho pražském paláci při aristokratických inscenacích oblíbených francouzských „malých komedií“ účinkoval v orchestru vedle dalších kavalírů také zesnulý Karel Felix hrabě Vršovec.

Výpověď jednoho z neurozených svědků dramatické události v bubenečské oboře zapsal dne 10. dubna 1752 – v den zádušní mše za hraběte

⁶ *Sanctissimi in Christo Patris et Domini Nostri Domini Benedicti Divina Providentia Papae XIV. Constitutio qua damnatur et prohibentur quinque Propositiones Duellorum...*; srov. Johanides, Josef: *Staré královéhradecké tisky. Hradec Králové 1973, s. 193.*

Vršovce – Filip Bernkopf, tehdy „secretarius iuratus“ Menšího Města Pražského, takto:

„Vocatus Jan Měchura ze vsi Bubenče, Jeho Milosti panu Křepinskému poddaný, ženatý, majíce tři děti, povídá: že jdouc on z Prahy a vida hrabata na koních k Bubenči jecti, se za nima pustil, toho mínění, jestli by sobě koně, jak častějic se již přitrefilo, když slezou, držeti nechali, na to že když naddotknutí páni hrabata, totiž hrabě Werssowez, Nostiz, Hartig a Clary, dolů k rybníku přijeli, z koňů dolu slezli a na Dobrý hona do dolíku vešli, načež že reitknecht Werssovecký si dožádal, by jemu dva koně podržel, po půl hodině ale na to že jest slyšel jednu ránu, toho myšlení, že po zajících neb korotvích střilejí, a vtom ale že hrabě Nostiz s hrabětem Clary rychle přišli, na koně sedli a pryč odjeli, po nich že přišel hrabě Hartig s hrozným naříkáním, a navrátivše se zase po malé chvíli, již on hrabě Hartig s Werssoveckým laufrem hraběte Werssovice na Dobrý hony pod ramenama vedli, kdežto když jej přivedli, hrabě Hartig od něj Měchury ty koně vzal, on Měchura ale s jeho laufrem urozeného hraběte Werssovice tam odtud až nahoru k hospodyni do pokoje dovedl a do postele položil, za kteroužto službu hrabě Hartig jemu tvrdý zlatý daroval.“⁷

Poddaný z vesnice Bubenče u Prahy, která tehdy náležela sufragánu pražského knížete-arcibiskupa Zdeňku Jiřimu rytíři Chřepickému z Modlíškovic, pomáhal tedy po společném útěku apelačního rady Nostice a hejtmana Claryho nešťastnému švagrovi a laufrovi těžce raněného, kteří teprve za městskou branou na Strahově získali další pomoc. První odpočinutí totiž trpícímu hraběti Vršovcovi poskytl až hostinský Adam Lerch od „Širokého dvora“ na Pohořelci, zatímco hostinský Petr Feistl od nedalekého „Černého vola“ zapůjčil pro jeho převezení do malostranského paláce hrabat Hartigů vlastní povoz.

Urážlivým chováním k urozené dámě, která byla tehdy už matkou tří synů, postřelením kolegy apelačního rady a posléze dokonce zbabělým útekem od těžce raněného manžela Marie Josefy hraběnky Vršovcové neukázal sice dědic nostického fideikomisu vlastnosti kavalíra, bývalého císařského důstojníka a apelačního rady – osvědčil nicméně značnou pohotovost včasným únikem do kapucinského asyly. Tím totiž mladý Nostic přenechal řešení svízelné situace v osvědčených rukách svého neústupného a cílevědomého otce: František Václav hrabě Nostic, který byl znám četnými soudními spory, ale i jako zastávce společenských práv aristokracie

⁷ *Státní oblastní archiv (dále SOA) Plzeň, fond Rodinný archiv (dále RA) Nostitz-Rhieneck, inv. č. 128, sign. K 2, kart. 26; a inv. č. 129, sign. K 3, kart. 27. Děkuji zároveň paní dr. Květoslavě Haubertové za laskavé zaslání materiálu do Prahy.*

zejména neúprosným vymáháním tradičních povinností poddaných, pak ani v soubojové aféře syna a dědice neponechal zřejmě nic náhodě.

Už 1. dubna 1752 se zkušený hrabě Nostic obrátil soukromým dopisem na radu Nejvyššího soudního dvora ve Vídni Rudolfa hraběte Kořenského, ale také na presidenta dvorské finanční komory Rudolfa hraběte Chotka a na další vlivné rádce mladé císařovny Marie Terezie – hraběte Haugwitze, barona Kocha, Johanna hraběte Ostein – a zároveň i na vysoce postaveného příbuzného své manželky Fridricha hraběte Schönborna, tehdy říšského knížete-arcibiskupa v Mohuči a Trevíru. A tak už 12. dubna 1752 dostal František Václav Nostic jednu z očekávaných odpovědí na odeslané dopisy: zprávu neznámého kavalíra z okruhu vídeňského dvora o názoru mladé císařovny Marie Terezie, zároveň milující manželky a pečlivé matky, na problematický souboj i na dosavadní život Františka Antonína Nostice – například ty jeho „Amouretten“!

Rozhořčení císařovny, jejíž ustavení proslulé mravnostní policie ve Vídni se záhy ukázalo tak nepopulární, že zmíněná instituce musela být na nátlak Vídeňanů už roku 1748 zrušena, potvrdil i její následující reskript ze dne 14. dubna 1752. Šlo o příkaz panovnice příslušným pražským úřadům, aby přiměly mladého Nostice k opuštění kapucinského kláštera na Hradčanech – střeženého mezitím městskou stráží a poté dragouny – a zahájily s ním zároveň soudní řízení.⁸

Vliv bohaté hraběcí rodiny, která se už při vyjednávání s úřady v Praze mohla opřít rovněž o autoritu presidenta apelačního soudu, se však přesto zřetelně projevil; 20. dubna 1752 si totiž Jan Josef z Vrtby v deníku poznamenal: „Večer byl převeden hrabě Nostic z útočiště u kapucínů do domu excelence jeho pana otce, kde bude střežen až do dalšího rozhodnutí dvora.“ Průběh vyšetřování našel v pražské společnosti jistě patřičnou odezvu – a nejen to; už 2. května byl hrabě z Vrtby spolu s dalšími kolegy apelačními rady hostem u presidenta apelačního soudu Josefa Viléma hraběte Nostice, aby si 6. května do svého deníku zapsal: „Hrabě Clary, hejtman pluku Sincere, byl zproštěn domácího vězení, které mu bylo uloženo pro účast při srážce hraběte Nostice s hrabětem Vršovcem.“ Záhy poté, 21. května 1752, byl svědomitý apelační rada hrabě z Vrtby, přítel rodiny nejvyššího purkrabího a častý host pražského knížete-arcibiskupa, pozván také na souper k paní hraběnce Nosticové...

⁸ Pellert, Michal: *Denkwürdigkeiten der Stadt Falkenau an der Eger und ihrer nächsten Umgebung*, II. Band. Falkenau 1882; SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 129, sign. K 3, kart. 27; Khevenhüller-Metsch, Johann Joseph: *Aus der Zeit Maria Theresia's*. III. Band. Wien - Leipzig 1910, s. 20n.

Právě koncem května 1752 obdržely totiž pražské úřady tři reskripty císařovny Marie Terezie, které obsahovaly pokyny k zahájení soudního řízení s mladým Nosticem a následně i k přípravám příslušného fiskálního procesu: proslulý „Duell-Patent“ císaře Leopolda I. ze dne 23. září 1682 stanovil, že každé vyzvání k souboji a jeho uskutečnění má být trestáno mečem také na svědcích souboje. Platnost tohoto známého zákazu, který císařovna Marie Terezie v patentu ze dne 12. června 1752 navíc ještě rozšířila článkem o padlých v souboji, potvrdil vzápětí rovněž nový „Duell- und Ausforderungs-Pönal-Mandat“ Marie Terezie s datem 20. června 1752.⁹

Soudní řízení, připravované výslechy svědků, bylo zahájeno teprve na podzim 1752 – tedy právě v době, kdy hraběcí rodina Vršovcovů ztratila zároveň vlivnou příznivkyni na vídeňském dvoře: Marie Maxmiliána hraběnka Belrupt, rozená hraběnka Vršovcová (zemř. 6. září 1752), byla léta nejvyšší hofmistryní lotrinské princezny Anny Charlotty, jediné sestry Františka Štěpána vévody Lotrinského a jeho bratra Karla. „Lotharingische Hofleute“ tvořili privilegovaný dvorský okruh, jenž se těšil důvěře mladé císařovny a k němuž patřili také dámy a kavalíři, obklopující princeznu Annu Charlottu, jinak titulární abatyši kláštera v Remiremont. Právě „lotharingische Hofleute“ s oblibou účinkovali ve francouzských „malých komediích“ či baletech, jimž často bývala přítomna i Marie Terezie a její manžel, kteří se těchto intimních zábav císařské rodiny příležitostně aktivně účastnili.

Soudní a fiskální proces v Praze s Františkem Antonínem hrabětem Nosticem – uvězněným posléze v Bílé věži na pražském Hradě – trval od podzimu 1752 až do podzimu 1754. Už samotná délka formálně jednoznačného soudního jednání přitom naznačovala peripetie, jimiž proces dědice nostického fideikomisu nepochybně procházel a které byly ovlivňovány prestiží i tradičními mentálními stereotypy zemské rodové aristokracie, ale také názory nově vznikající osvícenské právní vědy či měnícími se postoji veřejnosti v polovině 18. století.

Zatímco bratr ovdovělé Marie Josefy hraběnky Vršovcové a svědek souboje Adam František hrabě Hartig či nový koadjutor pražského knížete-arcibiskupa Antonín Petr hrabě Příchovský – jehož matka Terezie Judita byla rozená hraběnka Vršovcová – přerušili veškeré styky s hraběcí rodinou Nosticů, intervence vlivných hodnostářů z okruhu příznivců této

⁹ SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 128, sign. K 2, kart. 26; von Arneht, Alfred: *Maria Theresia's erste Regierungsjahre. Band IV. Wien 1870, s. 102; Rezek, Antonín – Svátek, Josef: Dějiny Čech a Moravy nové doby. Díl V. Část I. Praha 1897, s. 326n.*

rodiny na vídeňském dvoře přinášely postupně výsledky. O tom mj. svědčil dochovaný koncept poděkování Františka Václava Nostice za zmírnění trestu v záležitosti synova provinění, který byl adresován císařovně Marii Terezii a expedován dne 1. srpna 1753 Rudolfovi hraběti Chotkovi do Vídně. Zároveň mladá panovnice rozhodla už dne 31. března 1753 – ovšem výslovně „in puncto satisfactionis privata“ – aby pozůstalým třem dětem po hraběti Vršovcovi zaplatili Nosticové nepochybně symbolickou náhradu třiceti tisíc zlatých.¹⁰

Státní fiskální proces však pokračoval – trval ještě za známého pobytu císařovny Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského v Čechách roku 1754, kdy se kromě inspekce vojenského ležení u Prahy panovnice mj. účastnila rovněž slavnosti položení základního kamene k novému Ústavu šlechtičen na Hradčanech, navštívila několik palácových divadelních představení a podnikala i různé výlety do okolí Prahy. Například 26. srpna 1754 navštívil císařský pár s doprovodem i letní zámeček Jana Josefa hraběte z Vrtby ve vesnici Nuslích před novoměstskými hradbami, rozkládající se pod vinicemi při potoku Botiči. Na počest císařských manželů se tehdy konalo v paláci Jana Josefa hraběte Thuna představení dvou francouzských veseloher, v nichž vystupoval samotný hostitel ve své oblíbené roli Harlekýna. A tak po návštěvě další „malé komedie“ v paláci hrabat Kolovratů dne 28. srpna 1754 – kde účinkovala i ovdovělá paní domu hraběnka Marie Alžběta, neteř nejvyššího purkrabího – rozhodla císařovna Marie Terezie rovněž v záležitosti fiskálního procesu mladého Nostice: právě na přímluvu nejvyššího purkrabího Filipa hraběte Krakovského z Kolovrat byl totiž František Antonín Nostic, odsouzený mezitím k dočasnému nucenému pobytu ve venkovském zámku na rodovém panství v Trmicích, podmíněně zproštěn pokuty; dochované účty prozradily, že příbuzným hraběte Vršovce zaplatil patrně také náhradu jistě nemalých soudních výloh.¹¹

Tím byla po dvou letech vleklého soudního procesu uzavřena proslulá pražská aféra, která novelizací známého soubojového patentu císaře

¹⁰ SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 126, sign. J 13, kart. 25 a inv. č. 1229, sign. AU 46, kart. 169.

¹¹ von Arneth, Alfred: *Maria Teresia's...Band IV*, 1870, s. 144; Khevenhüller-Metsch, Johann Joseph: *Aus der Zeit...*, Bd. III, 1910, s. 194n.; SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 129, sign. K 3, kart. 27; inv. č. 1201, sign. AU 18, kart. 168 a inv. č. 1234, sign. AU 3, kart. 170.

Leopolda I. z roku 1682 sotva přispívala k proměnám tradičních stavovských mentalit, týkajících se privilegií a prestižního kodexu cti evropské rodové aristokracie na počátku osvíceného „věku rozumu“.

Už po několika letech, kdy došlo k uzavření spojenecké smlouvy habsburské monarchie s Francií, nicméně ještě v průběhu sedmileté války s Pruskem, se dne 15. května 1757 v klášterním chrámu sv. Jiljí v jihočeské Třeboni, náležejícímu řádu augustiniánů-kanovníků, konala svatba Františka Antonína hraběte Nostice (1725–1794) s Marií Alžbětou, ovdovělou hraběnkou Libštejnskou z Kolovrat (1728–1815). Oddávajícím byl samotný opat kláštera, jako svatební svědci byli přítomni generál Jan hrabě ze Šternberka, zeť nejvyššího purkrabího, a Jan hrabě Krakovský z Kolovrat, zřejmě bratr nevěsty. Sličná a temperamentní neteř nejvyššího purkrabího, v rodině zvaná Liserle – žijící v Praze pod ochranou matky Marie Františky z Valdštejna a bratra Prokopa, přítele apelačního rady Jana Josefa z Vrtby – přiváděla do nového svazku dcerku z prvního manželství i vlivné styky rozvětvené rodiny, vypěstovaný cit pro domácí společenský a kulturní život, ale také aktivní kulturní zájmy; což byly nepochybně příznivé předpoklady rovněž pro vznik známého pražského osvícenského salonu.

Sebevědomý držitel nostického fideikomisu František Václav Nostic (1697–1765) – podle údajů Tereziánského katastru majitel pěti městeček, 104 vsí, devíti zámků, mnoha dvorů a mlýnů, deseti pivovarů atd. – který absolvoval ještě vlastní soudní proces pro ublížení na těle, se dožil narození vnoučat i nové úřední kariéry syna, jmenovaného už roku 1763 tajným radou a přísedícím zemského gubernia v Praze.¹²

Ještě roku 1753, kdy byl dosavadní kanovník u sv. Víta v Praze Antonín Petr hrabě Přichovský (1707–1794) intronizován jako biskup v Hradci Králové, prodali poručníci nezletilých dědiců hraběte Vršovce pro dluhy výstavný pražský palác při novoměstském příkopě bratrovi biskupa Janu Václavu hraběti Přichovskému; někdy v téže době bylo prodáno také malé panství Lužany a Skočice na Žatecku. Ovdovělá Marie Josefa hraběnka Vršovcová byla postavena před nutnost řešit budoucnost tří nezletilých synů; a to právě v době, kdy ve Vídeňském Novém Městě došlo roku

¹² SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 121, sign. J 8; Haubertová, Květoslava: Rodinný archiv falknovské větve Nostitz-Rhieneck, inventář SOA Plzeň 1973; Mentberger, Václav. Z deníku... Plzeň 1940.

1752 k založení tereziánské vojenské akademie, a přibližně v téže době i ke vzniku kadetní školy pro syny chudých šlechticů ve Vídni...

Svědék tragické šarvátky v bubenečské oboře a poručník osiřelých synovců Adam František hrabě Hartig (1724–1783) se ještě roku 1752 oženil s Marií Terezií hraběnkou Krakovskou z Kolovrat, dcerou nejvyššího purkrabího; roku 1763 byl radou zemského gubernia, později tajným radou, roku 1775 císařským vyslancem v Mnichově a poté ministrem v různých částech říše. Jeho syn František (1758–1797), znalec francouzské kultury i jazyka, v němž publikoval osvícenské eseje, básně či prózu – zpočátku rada apelačního soudu, poté rada zemského gubernia a chránělec Karla Egona knížete Fürstenberka, byl oblíbencem císařovny Marie Terezie a údajně přítelem Josefa II. Člen učených společností v Marseille, Paříži, Praze, Bretagni a Lipsku byl jako císařský vyslanec v Drážďanech právě roku 1787 v intenzivních kontaktech s Vídni i Prahou, protože probíhaly přípravy sňatku prince Antona Saského s arcivévodkyní Marií Terezií, neteří císaře, jež měla být až na saské hranice provázena bratrem Františkem.

Arcivévoda následník tedy přijel 20. srpna 1787 do Brandýsa nad Labem, kde byl posádkou pluk karabiníků, který nesl jeho jméno; ještě za pobytu arcivévody došlo však v nedaleké brandýské oboře k souboji, po němž podplukovník irského původu Andreas O'Reilly – který údajně pro služební neshody svého vyzývatele majora Josefa hraběte Klebelsberga zabil – uprchl i s manželkou do Drážďan. Zde vyčkal kupodivu brzkého omilostnění jinak rigorózního císaře Josefa II. a dokonce povýšení do hraběcího stavu dne 1. října 1787.

Průběh tohoto souboje ze srpna 1787 – a posléze také překvapivý postoj císaře Josefa II. – připomínal tedy pražské veřejnosti někdejší problematický souboj hraběte Nostice, jehož (třetí) rezignace na úřad nejvyššího purkrabího a presidenta zemského gubernia se uskutečnila právě v těchto dnech – 10. srpna 1787. A to tím spíše, že po dobu pobytu následníka v Brandýse byl ke zdejšímu pluku karabiníků přidělen podporučík Josef hrabě Nostic, jeden ze synů hraběte Františka Antonína, jmenovaný vzápětí pobočníkem arcivévody.

Milhavé stylizace novinářských zpráv o známých dobových soubojích v Praze, nepochybně ovlivněné přísnými zákony, mohly leccos změnit a následující fámy i přizdobit. Nicméně je zřejmé, že reminiscence na aféru hraběte Nostice a vleklý soudní proces v letech 1752–1754 vyvolávaly ještě po desetiletích vzpomínky na nešťastného „posledního Vršovce“, jehož dva synové se mezitím stali důstojníky císařské armády. Druhozený

syn František Xaver, zároveň člen vídeňské lóže svobodných zednářů, se stal rytmistrem u kyrysníků, nejmladší syn Ludvík byl majorem pěšího badenského pluku.¹³

Nejpozději od sedmdesátých let 18. století, kdy se roku 1767 její dcera z prvního manželství Marie Anna vdala za Václava Josefa hraběte Thuna, vedla temperamentní Marie Alžběta hraběnka Nosticová – vystupující například podle deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby roku 1752 v několika palácových inscenacích v Praze – známý pražský aristokratický salon. Tehdy nadšená příznivkyně divadla či lovu byla jistě dámou s intelektuálními i duchovními zájmy, jak naznačilo také složení jejího malého dvora v malostranském paláci na Maltézském náměstí či stavba rokokového letního zámečku „Mes idées“, zbudovaného pro ni v samotě při vesnici Šindelová na rodovém panství Nosticů na Sokolovsku. Jeho vznik – stejně jako zdůrazňovaný charakter učeneckého salonu pozdního osvícenství – byl ovšem v dosavadní odborné literatuře zřejmě neprávem připisován výlučně Františku Antonínu hraběti Nosticovi, v osmdesátých letech 18. století nejvyššímu zemskému hofmistru a posléze nejvyššímu purkrabímu.

Avšak kultivovaná, společenská a uměnímilovná Marie Alžběta, postupně matka několika dětí, stála zřejmě nejen u zrodu nostické „domácí harmonie“, o níž se první zpráva dochovala až z roku 1759 – tedy dva roky po svatbě nostického dědice, kdy šlo o soubor pouze šesti palácových hudebníků – ale nepochybně také u zrodu vlastního domácího divadla v Praze či v nově zbudované letní zámecké rezidenci Nosticů v Měšicích. A nejen to: lze předpokládat, že vedle myšlenky vybudovat v zahradě při malostranském paláci divadelní budovu přispěla právě kultivovaná paní domu svým vlivem rovněž k založení veřejného hraběcího Nosticovského divadla na sklonku 18. století v Praze.

Že umělecky orientované návštěvníky prestižního salonu Liserle Nosticové – k nimž jistě od počátku patřila především rozvětvená rodina hrabat Krakovských z Kolovrat – zejména ve vědomí pražské měšťanské veřejnosti pozdního osvícenství zatlačili postupně do pozadí respektovaní osvícenští učenci, mohlo být nejspíše způsobeno společenskou prestiží,

¹³ *Allgemeine deutsche Biographie. Band X. Leipzig 1879, s. 653; Dlabacz, Johann Gottfried: Allgemeines historisches Künstler-Lexikon I. Prag 1815, s. 566; Schönfeldské c. k. pražské noviny, Nro 35, 1. září 1787; Schmid, Ludvík: Irská emigrace do střední Evropy. Sborník historický 1986, s. 247n., 273; Wenke, Ernst: Geschichte der k. und k. ersten böhmischen Dragoner-Regimentes. Prag 1896, s. 44; Ruth, František: Kronika královské Prahy a obcí sousedních I. Praha 1903, s. 458.*

vědeckými zájmy či samotnými zprávami těchto návštěvníků; známých intelektuálů typu proslulého „modrého abbého“ Josefa Dobrovského, ale také topografa Jaroslava Schallera či historika Františka Martina Pelcla a jejich přátel, o jejichž múzických zálibách a sklonech lze v této souvislosti zřejmě oprávněně pochybovat.

Nezdá se totiž vůbec pravděpodobné, že by život prestižního aristokratického salonu hrabat Nosticů na sklonku 18. století, kdy do pražské společnosti začínali vstupovat rovněž dospívající synové hostitelů – namísto prvorozeného Františka (1758–1770) druhorozený syn a dědic Bedřich (1762–1819), už zmíněný Josef (1767–1788) a poté nejmladší ze synů, kteří se dožili dospělosti, Jan (1768–1840), posléze ceněný hudebník a skladatel, a Emanuel (1770–1794), ale také jediná dcera Filipina Ludmila, poté provdaná hraběnka Šliková (1765–1843), postrádal tehdy už nezbytné umělecké atributy známých evropských salonů pozdního osvícenství: hudbu, zpěv, tanec, deklamace, divadlo... A to tím spíše, že domácími učiteli hudby mladých hrabat Bedřicha a Jana Nosticů, v pražské společnosti později také známých houslistů, se stali uznávaní hudebníci a skladatelé Václav Praupner (1744–1807) – údajně i ředitel soukromého palácového divadla hraběte Nostice – a Jan Evangelista Koželuh (1738–1814). A že dokonce v osobní korespondenci pána domu se už v lednu 1783 objevila ojedinělá zmínka o francouzské komedii, uváděné v jeho „Haus-Theatru“, kde se zřejmě provozovalo rovněž české divadlo – jak prozradil Johann Ferdinand Opitz k datu 14. dubna 1785.

A tak přestože myšlenka vystavět veřejné divadlo přímo v palácové zahradě na Malé Straně byla posléze ambiciózním hrabětem – pro aktuální, byť nepochybně pozoruhodnou ideu Národního divadla „nás Čechů s německou krví“ – opuštěna, nad rodovými či domácími festivity vystavného paláce na Maltézském náměstí za vlády Františka Antonína Nostice přetrvávají vzhledem k nedostatku zpráv či dokladů nadále rozpaky. Ovšem hraběnka Marie Alžběta až do svého vysokého stáří – jak dokládají například rodinné gratulace – četla a zřejmě také hovořila česky.¹⁴

¹⁴ SOA Plzeň, RA Nostitz-Rhieneck, inv. č. 1185, sign. AV 2, kart. 168; inv. č. 157, sign. MM 9, kart. 29; Němeček, Jan. *Nástin české hudby*. Praha 1955, s. 300–301; Kraus, Ernst. J.: *F. Opitz's Autobiographie*. Prag 1909, s. 61; Ludvová, Jitka: *Hudba v rodu Nosticů*. *Hudební věda* 1986, s. 144–164; Lenderová, Milena: *Matka, dcera, vnučka – dny všední i sváteční tří dam schlickovského rodu*. *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 2002, s. 43–68.

Jestliže tedy okolnosti vydání novelizačního patentu Marie Terezie z června 1752 připomínaly v dalších letech Pražanům i tragický souboj v oblíbené bubenečské oboře, pak souboj důstojníků prominentního pluku v brandýské oboře v srpnu 1787 působil v psychologické atmosféře několika prvních týdnů po rezignaci nejvyššího purkrabího zřejmě jako bezprostřední podnět ke vzniku české hry „Vršovci aneb Propadnutí posledního Vršovce v souboji“. Známy zastávce stavovských práv František Antonín hrabě Nostic – dědic imponujícího fideikomisu, ale i proslulých robotních sporů svého otce – si své nepříznivé pověsti z mládí byl patrně vědom; ještě jeho provolání k Pražanům během stavby Nosticovského divadla začínalo roku 1783 jistě výmluvnými slovy: „Od té doby, co jsem zanechal svých mladistvých výstředností...“

Náhlé zálibě pražského obecnstva, které „skrze celý měsíc neúnavně divadlo navštěvovalo a vždy na ten samý kus se hrnulo“, tedy stárnoucí hrabě Nostic dobře porozuměl, protože vzápětí dokázal českým divadelníkům z Boudy, že na zemském guberniu disponuje nadále vlivnými kontakty; podcenil však nespokojenost císaře Josefa II. vůči své osobě a patrně rovněž paměť lidí v císařově okolí. Nejvyšší zemský úřad v Čechách, vyšetřující zmíněné stavovské udání, dal sice dne 1. října 1787 prostřednictvím pražského magistrátu čtyřem podnikatelům Vlastenského divadla na Koňském trhu – Vincenci Karlu Antongovi, Antonu Zappemu, Johannu Körnerovi a Franzu X. Sewemu – oznámit, že smějí hrát německou hru „Das Duell“, vydanou nakladatelem Zimmermannem už roku 1773 ve Wittenbergu a Zerbstu, avšak jen v tom znění, jak byla vytištěna; že její titul musí zůstat nezměněn a také na divadelní ceduli vytištěn tak, jak byl uveden v originále.

Nicméně podnikatelé profesionálního česko-německého Vlastenského divadla se s tímto jednoznačným rozhodnutím zemského gubernia na podzim 1787 kupodivu nehodlali smířit: odvolali se totiž vzápětí k samotnému císaři Josefu II., který právě pobýval v Čechách a který si dal dokonce předložit rukopis české adaptace, tragédie v pěti aktech s názvem „Vršovci aneb Propadnutí posledního Vršovce v souboji“, k osobnímu posouzení – aby guberniální zákaz hry neschválil. Jak z dochovaných pramenů vyplývá, určitou roli v celé záležitosti kolem české „vlastenské smutnohry“ v Praze, původně tříaktové veselohry Johanna Gottlieba Schummela, měl tehdy urozený příznivec divadelních podnikatelů z Boudy hrabě Wallis.

V závěru obšírného, nicméně příznivě vyznívajícího stanoviska k této aktuální inscenaci v populární Boudě pak příznačně shrnul mínění soudobé divadelní kritiky a nepochybně také pražské veřejnosti osvícený divadelní cenzor František Antonín Mayer: „Wie Cicero sagt: Comoedia est exemplum“.

Jméno autora úspěšné české adaptace se však tehdy ve spisech zemského gubernia neobjevilo – „anonymus, kryjící se pod jménem François ...“¹⁵

V monumentálním prostoru barokního chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně, snad v některé z bočních kaplí, se dne 27. listopadu 1754 konala zřejmě tichá svatba; ženil se „Jean Francois, gnomine Frantz seu Francois, natione Gallus“ – údajně student práv a filosofie – jehož pražskou nevěstou se stala „počestná panna Elisabeth Sylva nel Starckin“. Jako svědci byli přítomni Ignác Dispach, pan Jan Jiří Arnoldi a panna Josefa Hoffmannová, zřejmě přítelkyně nevěsty, která zjevně nepatřila ke zdejšími měšťanským dcerám.

Svatba francouzského ženicha s českou dívkou, vypravená z malostranského domu „U Hohsaurů“, nebyla v kosmopolitním prostředí aristokratických paláců a úřadů zemské vlády jistě ničím neobvyklým; představovala jen sváteční situaci soukromého života dvou mladých lidí, jejichž okolí se vyznačovalo rozdílností sociálního postavení, kulturní orientace, etnického původu i jazyka. V typické dobové komunikaci se francouzština zemské aristokracie a bohatého měšťanstva mísila s češtinou, s úřední i hovorovou němčinou, ale také s italštinou, jíž používali nejen usedlí obyvatelé zdejší Vlašské čtvrti; k této skupině obyvatel náležel zřejmě v listopadu 1754 i jeden ze svatebních svědků Jan Jiří Arnoldi – nepochybně tentýž důstojník, který v Praze za pozdějších válek s Pruskem napsal dne 27. září 1759 špitálnímu řádu Milosrdných bratří pochvalné uznání za obsluhu raněných.¹⁶

Zdá se, že mladý Jean Francois – „natione Gallus“ – byl už tehdy soukromým učitelem jazyků v Praze, která se jen pomalu vzpamatovávala

¹⁵ Teuber, Oscar: *Geschichte des Prager Theaters. Band II. Prag 1888, s. 93; Vondráček, Jan: Dějiny I. Praha 1956, s. 58–50, 151; Dějiny českého divadla II. Praha 1969, s. 55; NA, fond České gubernium – Publicum (ČG-Publ.) 1786–1795, sign. 115/64, dekret Nro 27927/3562; Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Rathsprtokoll 4, pag. 1446, Nro 6279; Máchal, Jan: *Počátky novověké literatury dramatické. Literatura česká XIX. století. Praha 1902, s. 283n.; Kneidl, Pravoslav: Teatralia zámecké knihovny z Radenína II. Praha 1964, s. 219, sign. 1182, přív. 6. O kterého příznivce z hrabat Wallisů se roku 1787 jednalo, pramen nesděluje.**

¹⁶ AHMP, *Sbírka matrik, Malá Strana, matrika oddaných u sv. Mikuláše; NA, ŘA Milosrdných bratří, inv. č. 47, sign. B 53, kart. 4. Srov. Lemberg, Hans: *Lotrinčané v českých zemích ve druhé polovině 18. Století. Pražský sborník historický 2003, s. 195–208. Přepis jména Jeana Françoise je přejímán z pramenů.**

z následků pruského bombardování města. Snad i Jan Jiří Arnoldi patřil k žákům francouzského ženicha, který se už v následujících letech stal otcem několika dětí; prvorozený syn Jan František Václav se narodil a byl pokřtěn 13. prosince 1755 u sv. Mikuláše – celé jméno otce „Joannes Franciscus Frantz“ doplnila už v matrice poznámka „linquae praefectus“. Kmotrem při křtu se stal pan Václav Bernkopf, jako svědkové byli uvedeni P. Jan Hanich, kaplan v Týně, pan Jan Mehler a panna Alžběta Válková. Po tomto synovi, který však ve věku necelých dvou let zemřel – matrika u jména otce uvedla „Linguae Gallicae Instructor“ – následovalo narození Jana Evangelisty dne 31. prosince 1757, jehož křest, vypravený z malostranského domu „Ab caerulea clavis“, se konal v klášterním chrámu augustiniánů-eremitů u sv. Tomáše; jako povolání otce bylo uvedeno „Magister linguae Gallicae“, za jmény otce a matky se navíc objevila i poznámka „liberor e subditela“. V témže domě v sousedství klášterního pivovaru u sv. Tomáše se pak dne 17. března 1759 narodila také dcera Františka z Pauly a ještě 25. července 1761 třetí syn Ignác Jan Křtitel, který byl následujícího dne rovněž pokřtěn u sv. Tomáše – mezi svědky byli P. Adolphus Werner OSA a P. Antonius Jezdinský OSA, prior konventu a farář u sv. Tomáše.¹⁷

Avšak ze všech synů Jeana Francoise, francouzského učitele jazyků a zdejšího usedlíka, původem z Verdunu ve Francii, a jeho manželky Alžběty, bydlících už roku 1770 na Starém Městě Pražském v Jesuitské ulici číslo 560 – v domě „U červené boty“, jehož majitelem byl měšťan a mečíř František Preysz – žil tou dobou u rodičů spolu s dcerou Františkou pouze čtyřletý syn Jan. Pražská města hostila tehdy řadu Francouzů v aristokratických i měšťanských službách a Jean Francois tu nepochybně nacházel také četnou konkurenci – jak je zřejmé například z inzertního časopisu „Im Königreich Böhme“, který vycházel v Praze. Nezdá se však, že by tyto okolnosti ohrožovaly jeho postavení, vždyť o „pofrancouzštělých Pražanech“ se v této době zmiňoval rovněž osvícený kavalír František Josef hrabě Kinský ve známém spise „Erinnerung über einem wichtigen Gegenstand“ z roku 1773.¹⁸

Francouzská kultura byla v Praze obdivována a spolu s francouzskou módou napodobována, soudobá francouzská literatura či známé časopisy sem byly také v poměrně velkém výběru dováženy; francouzský

¹⁷ AHMP, *Sbírka matrik, Malá Strana, matriky narozených u sv. Mikuláše a u sv. Tomáše.*

¹⁸ *Srov. Šebesta, Eduard: Popis obyvatelstva hlavního města Prahy z roku 1770 I. Staré Město. Praha 1933, s. 124.*

jazyk zůstával nadále prestižním prostředkem duchaplné společenské konverzace, k jejímuž zdokonalení sloužila i zdejší divadelní představení. Profesionální francouzské inscenace, z nichž byly v módě takzvané malé komedie – provozované na vídeňském dvoře či v nejlepších aristokratických domech – zajišťoval tehdy v Praze renomovaný italský impresario Giuseppe Bustelli (zemř. 1783), orientující se zároveň na stagiony uznávaných italských operistů. Rovněž známé pražské bohoslužby ve francouzském jazyce, konané tehdy nejprve ve staroměstském kostelíku sv. Linharta a poté v nedalekém klášterním chrámu dominikánů u sv. Jiljí, byly navštěvovány nejen zdejšími „syny sv. Ludvíka“ – k nimž mj. patřila například vlivná skupina francouzských komorníků, hofmistrů, zámožných obchodníků s módním zbožím, ale také řada důstojníků císařské armády, kteří už od 17. století podporovali francouzský špitál s přílehlou „francou z zahradou“, nacházející se ve farnosti sv. Jindřicha na Novém Městě.

V období pozdního osvícenství, kdy měšťanskou frankofonní komunitu v Praze reprezentovaly už rodiny universitních profesorů MUDr. Françoise Du Toye, někdejšího rektora starobylé Karlo-Ferdinandovy univerzity, či MUDr. Laurenta Gastayera, známého pražského porodníka, dále vážený pražský exjesuita a zpovědník „francouzské kolonie“ P. Charles Maria Charuel, prefekt knihovny v Klementinu, ale i rodiny stavovského tanečního mistra Jeana Antoina Duboise (jehož synovec Jean, později sekretář zemského gubernia, se stane autorem publikace o české královské korunovaci Leopolda II. v Praze) či tanečního mistra Jeana Butteaua, dlouholetého člena baletu císaře Františka I. ve Vídni – mj. žáka Louise Duprésa z pařížské opery i žáka slavného pařížského tanečníka Jeana-Georgese Noverra – hostovaly zde rovněž francouzské divadelní společnosti; například v sezónách 1769–1771 okouzila pražské vzdělance vynikající divadelní společnost Briancourtova.¹⁹

Za těchto příznivých okolností získal roku 1774 měšťanské právo na Novém Městě i Francois Francois, narozený v Lotrinsku; šlo nepochybně o Jeana Françoise, který v téže době koupil dům v Opatovické ulici číslo 242, zvaný Čapkovský, aby za necelé dva roky poté získal také dům na Starém Městě v Konviktské ulici číslo 425, zvaný Eberlovský. Monsieur Francois, jehož manželkou se v listopadu 1754 stala zřejmě nezámožná česká dívka, propuštěná z poddanství, měl tedy potřebné finanční zdroje a patrně vlivné společenské styky; o tom by svědčila i skutečnost, že na-

¹⁹ Scherl, Adolf: *Les premiers acteurs français en Bohême. Extrait de la Revue d'histoire du Theatre, Nro 2, 1967, s. 136–143.*

příklad roku 1777 se jeho jméno – „Francois Jean, frantzösischer Sprachmeister“ – objevilo rovněž v aktech zemského vojenského velitelství v Čechách.²⁰

Kromě významných členů či představitelů zemské aristokracie, pobývajících při různých příležitostech v západní Evropě, poznal tehdy Francii osobně zřejmě málokterý z Pražanů; a tak se společenské postavení Jeana Francoise Francoise a jeho rodiny v Praze, která nepochybně netrpěla příznačnou xenofobií měšťanské Vídně 18. století vůči prestižní francouzské kultuře, zdálo být do budoucna zajištěno. Nejmladší syn Jan Francois navštěvoval od roku 1779 známé piaristické gymnasium na Novém Městě Pražském a od roku 1783 renomované akademické gymnasium na Starém Městě, kde se jeho sestra Františka dne 17. února 1782 v klášterním chrámu dominikánů u sv. Jiljí provdala za pražského chirurga Aloise Gasteyera, jediného syna zmíněného universitního profesora.

V téže době, kdy se mladým manželům, bydlicím tehdy ve staroměstském domě Jeana Francoise, narodil dne 1. listopadu 1782 prvorozený syn Laurentius Aloisius, pokřtěný u sv. Jiljí, a po něm dne 10. ledna 1784 i dcerka Terezie Karolina, pokřtěná také v klášterním chrámu dominikánů, absolvoval mladý Jan Francois gymnasiální studia. Poznámky jeho profesorů ovšem nevyznivaly nejpříznivěji – jak dokládalo například výroční hodnocení Josefa Langmayera z roku 1783 či obdobné hodnocení známého osvícence Ignáce Cornovy z roku 1784, který mohl alespoň konstatovat zlepšení prospěchu studenta.²¹ Avšak téhož roku, kdy mladá paní Gastayerová ztratila malou dcerku a poté i manžela, jehož zřejmě neočekávané úmrtí přivodilo brzký odchod rodičů teprve jedenatřicetiletého pražského chirurga, se už jméno bilingvního, avšak spíše česky hovořícího Jana Francoise v dochovaných materiálech staroměstského gymnasia nevyskytuje; nadaný, byť zřejmě problémový student pravděpodobně v téže době, kdy ztratil matku, své studium ukončil.

Nelze zjistit, zda mladý Francois absolvoval závěr svých gymnasiálních studií soukromě, i když ve prospěch tohoto řešení by mohlo svědčit jak nové povolání otce, tak i otcova druhá ženitba: dne 10. září 1786 se totiž

²⁰ AHMP, *Nové Město, L.C. sign. 3794, pag. 336; Staré Město, L.C. sign. 4124, pag. 331; Vojenský ústřední archiv, fond General - Militär - Comando in Böhmen, Register F, nepag. (spisy byly skartovány).*

²¹ AHMP, *Staré Město, L.C. akademického gymnasia (1777–1792) a Nové Město, L.C. piaristického gymnasia (1783–1792); Staré Město, matriky narozených a oddaných u sv. Jiljí a matrika zemřelých u sv. Havla.*

pražský měšťan a majitel domu „Jean Francois, secretaire bei Ihre Excellenz des Gross-Prior Grafen von Althan, katholisch, 43 Jahre, unvereheligt“, v malostranském chrámu sv. Mikuláše znovu oženil; jeho druhou manželkou se stala ovdovělá paní Kateřina Gruberová, majitelka výstavného domu na Malé Straně v ulici Pod zámeckými schody číslo 136, kvůli níž ženich do matricy uvedl upravený rok svého narození. Funkce domácího sekretáře Michala Ferdinanda říšského hraběte Althana (zemř. 1789), tehdejšího velkopřevora svrchovaného rytířského řádu sv. Jana Jeruzalémského v Praze, byla nepochybně prestižním společenským postavením, které mj. poskytovalo svému držiteli rovněž odpovídající finanční zabezpečení.²²

Někdy v této době, kdy se nový francouzský sekretář Jean Francois – „aus Brehaine in Lothringen“ – začínal ujímat správy domácích záležitostí ve výstavném rezidenčním paláci velkopřevora Althana na malostranském Maltezském náměstí, se jeho devatenáctiletý syn Jan Francois patrně sblížil s mladými českými nadšenci kolem Vlastenského divadla. Prostředníky jistě nepotřeboval – novými divadelníky a osvícenými dramatiky se sice stali také někdejší známí absolventi staroměstského akademického gymnasia, k nimž patřili bratři Thámové, Matěj Majober, Matěj Stuna, Filip Heimbacher atd. Nicméně už na novoměstském piaristickém gymnasiu byl spolužákem Jana Francoise mj. Prokop Šedivý (1764–1810), syn pražského sládky a později úspěšný český dramatik, který mohl ke vzájemným osobním kontaktům roku 1787 nějakým způsobem přispět.

V atmosféře vlastenecké euforie tohoto období vlády osvíceného císaře Josefa II. – který za zdejšího pobytu dokonce dne 19. září 1786 poctil profesionální česko-německé Vlastenské divadlo v Praze svou návštěvou a darem 25 dukátů – vzrůstalo nepochybně sebevědomí i osobní ambice mladých českých divadelních překladatelů, dramatiků a herců. K nim tehdy v Praze patřila rovněž populární „panna Bitó“ – teprve desetiletá Josefa Kateřina, dcerka francouzského tanečního mistra Jeana Butteaua, která vystupovala například v úspěšné inscenaci původní a jistě aktuální hry Matěje Stuny „Sedlské buřičství v Čechách“ (premiéra 23. září 1786). Tou dobou už profesionální francouzská divadelní představení v Praze dávno zanikla; a tak preference německé činohry či osvícenské „josefinské“ dramaturgie v Nosticovském divadle, související zároveň s germanizačními tendencemi vlády Josefa II., vedly zřejmě k tomu, že mladý Jan Francois přistoupil k adaptaci staršího německého dramatu „Das Duell“, v níž nepochybně uplatnil i některé obecně známé okolnosti někdejší soubojové aféry hraběte Nostice.

²² AHMP, Malá Strana, matrika oddaných u sv. Mikuláše.

Úspěch české „vlastenské smutnohry“ znamenal pro francouzského sekretáře velkopřevora Althana nepochybně popularitu nepřilíš vítanou, nicméně „utajená“ autorská iniciativa mohla zároveň přispět ke změnám v životě mladého Jana Francoise. Na jaře následujícího roku nastoupil totiž jako praktikant fiskálního úřadu v Praze u JUDr. Josefa Gamperleho, rodáka z Kazaně – tedy z panství rytířského řádu johanitů – kde teprve na podzim 1791 začínal pobírat plat, obnášející zprvu 150 zlatých ročně. Mezitím došlo v rodině k nepříznivým finančním změnám, které souvisely s úmrtím velkopřevora Althana v květnu 1789: po uplynutí tradičních šesti týdnů jako předepsané doby smutku, během níž pobíralo palácové služebnictvo dosavadní mzdu a další požitky, byl někdejší sekretář Jean Francois zřejmě nucen vrátit se k povolání soukromého učitele jazyků v Praze, které však tehdy už potřeby rodiny nezajišťovalo. V době příprav české královské korunovace Leopolda II. v Praze prodal totiž Jean Francois dne 1. července 1791 pro dluhy dům číslo 425 v Konviktské ulici na Starém Městě a dne 10. prosince 1791 rovněž dům číslo 242 v Opatovické ulici na Novém Městě.²³

V téže době bydlel už mladý Jan Francois, zprvu „Gerichtsdienier“ pražského fiskálního úřadu, v domě „U bílého kohouta“ číslo 483 na Starém Městě. Odtud se roku 1793 přestěhoval do domu číslo 481 a následujícího roku do domu číslo 482 v Betlémské ulici, které tehdy náležely zámožnému nákladníkovi Václavu Švandovi ze Semčic – jeho vnuk Antonín byl později známým divadelním ochotníkem v Praze. Zde bydlel Jan Francois ještě po svém úředním povýšení – roku 1795 byl totiž jmenován kancelistou a roku 1797 ingrosistou pražského fiskálního úřadu. Od roku 1798, po jmenování prvním ingrosistou, žil Jan Francois v domě „U zlaté plácačky“ číslo 468, aby v následujících několika letech střídal téměř každoročně svá bydliště na Starém Městě.

Už roku 1792, v období české královské korunovace Františka I., se někdejší domácí sekretář maltézského velkopřevora Jean Francois stal úředním sluhou zemského soudu v Praze. V době, kdy revoluční Francie vyhlásila válku habsburské monarchii a zároveň adresovala známou výzvu francouzským emigrantům k návratu do vlasti, zpracovávalo zemské gubernium seznamy zdejších usedlých Francouzů a zkoumalo důvody jejich pobytu v Čechách. Rovněž Jean Francois byl vyzván, aby předložil své osobní doklady a sdělil důvody pražského pobytu; magistrátní rada Štěpánovský tedy potvrdil dne 15. května 1793, že učitel řečí Jean

²³ Vondráček, Jan: *Dějiny I. Praha 1956, s. 127–128; NA, ČG-Publ 1786–1795, inv. č. 1021, fasc. II, Nro 2; AHMP, Staré Město, L.C. 23, sign. 4130, pag. 106, Nové Město, L.C. 3804, p. 306–309.*

Francois žije v Praze 43 let, přičemž posledních devět let vykonává také funkci poručníka nezletilého vnuka Lorenze Gastayera, který byl podle údajů Josefského katastru zároveň dědicem domu prarodičů v Celetné ulici číslo 24.²⁴

Toto a patrně i další příznivá vysvědčení umožnila další pobyt Jeana Francoise v Praze; v téže době, kdy byli z českých zemí vypovídáni francouzští emigranti, postoupil bývalý sekretář maltézského velkopřevora Althanna roku 1795 na místo kancelisty zemského soudu, které zastával až do své smrti dne 31. října 1811. Jeho stručná závěť, datovaná dne 24. října 1811 – tedy záhy po rakouském státním bankrotu a po vydání neblaze proslulého finančního patentu – zároveň prozradila, že testátor mohl svému vnukovi Lorenzi Gastayerovi na památku odkázat pouze zlaté hodinky, nicméně o synovi ani o dceři v ní nebyla ani zmínka.

Ovdovělá paní Kateřina Francois, která druhého manžela přežila o dva roky (zemř. 1813), odkázala svůj výstavný dům v malostranské ulici Pod zámeckými schody svému synovci Františku Horčíčkovi (1776–1856), známému pražskému umělci; v závěti vděčně připomněla pomoc synovce, který měl osobní vztahy k české vlastenecké elitě, portrétoval řadu osobností obrozenecké společnosti a od roku 1812 byl ženatý s Janou Annou (1788–1877), nejmladší dcerou někdejšího nosticovského vychovatele Františka Martina Pelcla.²⁵

Mladý Jan Francois, který se v září 1787 proslavil českou adaptací na motivy „historického“ souboje hraběte Nostice, se v těchto letech přestěhoval blíže k místům svého dětství; roku 1805 byl jmenován protokolistou fiskálního úřadu a roku 1809 se trvale usadil v domě číslo 264 ve farnosti sv. Jiljí, kde zemřel dne 13. června 1824 ve věku 56 let. Z pozůstalostního řízení vyplynulo, že jeho jediným příbuzným byl synovec Lorenz Gastayer, tehdy čtyřicetiletý strážmistr v pevnosti Josefově.²⁶

²⁴ NA, ČG-Publ, inv. č. 1024, fasc. 11, Nro 27; Schaller, Jaroslava: *Beschreibung der k. und k. Residenzstadt Prag. Band III. Prag 1796*; NA, ČG-Publ., inv. č. 1020, sign. 10, fasc. 68–90; AHMP, Staré Město, L.C. sign. 4127, pag. 99.

²⁵ AHMP, Malá Strana, matriky zemřelých u sv. Mikuláše; Malá Strana, L.T. 11, Nro 10, sign. IV-5485 a IV-5529; Johanides, Josef: *František Martin Pelcl. Praha 1981, 411–415.*

²⁶ NA, ČG-Publ., inv. č. 286, sign. 15e, kart. 243; AHMP, Staré Město, L.T. sign. IX 1828, č. 1965, Nro 172.

Rodina zámožného staroměstského nákladníka Václava Švandy ze Semčic – jehož vnuk Antonín vystupoval už v českých představeních Stavovského, dříve Nosticovského divadla – a snad také rodina profesora Josefa Jungmanna, bydlící od roku 1816 v Praze zprvu v nedaleké Liliové ulici číslo 249 na Starém Městě, patrně z doslechu znaly pozadí skandálu Vlastenského divadla z roku 1787 a možná ještě potkávaly padesátiletého protokolistu pražského fiskálního úřadu. Nicméně v téže době, kdy se pražskému ochotníkovi Antonínu Švandovi ze Semčic narodil syn Pavel (1825–1891), později proslulý český divadelník – jehož dcera a pozdější herečka Marie Švandová (zemř. 1906) se poprvé provdala za spisovatele Josefa Jiřího Stankovského (1844–1879) – zůstávaly na tuto událost v prostředí českých vlastenců v Praze zřejmě už jen velmi matně vzpomínky.

A tak rovněž Stankovského román „Vlastencové z Boudy“, vydaný roku 1877 a inspirovaný patrně rodinnou tradicí, byl pouze literární fikcí známého překladatele, dramatika a režiséra. Zprávu Václava Tháma převzal sice Josef Jungmann a od něj později také Jan Máchal, avšak právě tento významný literární historik, který se zmínil o aktuální zápletce údajně historického dramatu „Vršovci“ – jehož text se nedochoval – uvedl zároveň, že autorem byl „anonymus, kryjící se pod jménem François“.²⁷

Nicméně syn francouzského učitele jazyků, rodáka z Lotrinska, a české dívky, propuštěné tehdy z poddanství – někdejší žák pražského osvícence Ignáce Cornovy – nepochybně alespoň načas patřil k mladým dramatikům populární česko-německé Boudy. Jeho životní osudy mohou tedy zároveň přispět k dokreslení jistě pozoruhodné kulturní a sociální stratifikace dosud jen zčásti známé skupiny mladých měšťanských osvícenských intelektuálů, sdružujících se už od roku 1786 kolem profesionálního Vlastenského divadla v Praze.

V předvečer netrpělivě očekávané premiéry proslulé „pražské“ opery Wolfganga Amadea Mozarta „Don Giovanni“ v Nosticovském divadle v říjnu 1787 – a na jistě příznačném osvícenském paradigmatu výchovy mladých aristokratických kavalirů – dokládaly totiž také skandální dobové ohlasy aktuální české „vlastenské smutnohry“ z pera mladého Jana Francoise v prostředí pražské měšťanské společnosti pozdního osvícenství

²⁷ Jungmann, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849, s. 408, č. 618; Máchal, Jan: *Počátky*. Praha 1902, s. 283n.; *Ottův divadelní slovník*. Praha 1919, s. 875; Hanuš, Jan: *Národní museum a naše obrození I*. Praha 1921, s. 160; Jakubec, Jan: *Dějiny literatury české II*. Praha 1934, s. 184n. Ke druhému vydání Stankovského románu došlo ještě roku 1902 v Praze.

nepochybně mimořádnou naléhavost formativních publicistických funkcí vznikající české „josefinské“ dramaturgie; a to zcela v duchu oné známé osobní devizy osvíceného císaře Josefa II. – „Virtutibus et exemplo“.

Das Duell des Grafen Nostitz und der mystische François aus dem Jahre 1787. Der unbekannte Dramatiker des Vaterlandstheaters in Prag

Die Studie widmet sich den Umständen des Duells des Franz Anton Grafen Nostitz im Jahre 1752 und der Person eines unbekanntes tschechischen Dramatiker Jan Francois (1766–1824), dessen Bühnenbearbeitung „Vršovci“, Tragedie in 5 Akten, entstand auf Hintergrund des älteren deutschen Lustspiels von Johann Gottlieb Schummel mit dem Namen „Das Duell“, nach ihrer Uraufführung im Jahre 1787 in Prag einen Skandal, Verbot und persönlichen Eingriff des Kaisers Josef II. hervorgerufen hat.

The Duel of the Count of Nostic and the Mysterious Francois in 1787

This article studies the circumstances of the duel of František Antonín, Count of Nostic, in 1752, and the person of the unknown Bohemian playwright Jan Francois (1766-1824). The latter's adaptation "Vršovci" was based on motifs from the old German play "Das Duell". After its premiere in Prague in 1787, it gave rise to a theatrical scandal, a ban on performing the play, and the personal intervention of Emperor Joseph II.